

POLITICA ȘCOLARĂ A GUBERNIULUI ȘI DIETEI TRANSILVANIEI ÎN EPOCA LUMINILOR

Dr. Ioan Chiorean, University of Targu-Mures

Abstract

After the emission of the imperial edict of religious tolerance in 1781, the Government of Transylvania issued new measures in the domain of education too. It elaborated in 1783-84 the Regulation of national schools, which was legalizing only the problem of elementary village schools, with the three categories: two grade traditional schools, "German" schools or trivial and the principal national schools.

In the Great Principality of Transylvania the problem of public education was going to be amply debated by the Diet of Cluj in 1790, which was also going to designate in this aim a school commission (Systematica Deputatio Litteraria), together with an ecclesiastical commission of the Diet (Systematica Deputatio in Publico Ecclesiasticis), both led by the government councilor Esterhazi Yanos. In the frame of the two commissions they also raised the question of the culturalization of the Romanian people, but without the participation of their representatives, not even of the two Romanian bishops.

Finally, in the months of Mars – May 1793, the ecclesiastic commission of the Diet elaborated a project of the culturalization of the Romanian people, which did not have in view the education too.

In what the activity of the Diet's school commission, its most important obligation was the elaboration of a project of school reform, which in fact developed the concept of "Enlightened absolutism" in the field of education. The author of this project was Pakei Jozsef, professor at the Unitarian college in Cluj.

Practic, până pe la 1760, Transilvania avea un învățământ instituționalizat organizat, condus și controlat de cler, de confesiunile religioase care existau și funcționau în acea vreme: ortodoxă, greco-catolică, catolică, calvină, luterană și unitariană¹. Ca atare, instituțiile școlare trebuiau să deservească interesele categoriilor sociale aparținătoare confesiunilor respective, căci ele le întrețineau cu sau fără ajutorul statului habsburgic. Privit în ansamblu, învățământul transilvănean de la mijlocul secolului luminilor poate fi apreciat unitar doar prin caracterul său confesional, întrucât apartenența unei instituții școlare la o anumită biserică însemna nu numai o delimitare religioasă sau chiar o delimitare etnică-

---

¹ Ion Gh. Stanciu, **O istorie a pedagogiei universale și românești**, București, 1977, p. 201.

națională, dar și un alt sistem de organizare, un alt plan de învățământ, alte programe și manuale școlare, care generau diverse nivele de dezvoltare și creau alte grade de funcționalitate socială.

Din 1760 chestiunea învățământului a devenit și oficial o problemă politică, fiind înființată special în acel an **Comisia aulică de studiu** pentru conducerea treburilor școlare, puternic înrăurită de personalitatea remarcabilă a directorului bibliotecii imperiale, baronul Gerard van Switen².

Dar cel căruia îi revine meritul de a fi cuprins într-un sistem științific concepția educațională oficială a statului austriac a fost profesorul Sonnefels, care în acest scop a editat în 1765 un manual de „politică“, utilizat în toate instituțiile de învățământ superior din imperiu. Ideile de bază ale acestui sistem educațional erau următoarele: părinții au obligația morală de a-i oferi copilului o educație civică, statul să-i asigure instrucția, iar școala să-i transmită cunoștințe care îl vor face să devină un cetățean activ și util pentru stat³.

Intervenția statului „absolutist luminat“ în problemele școlare nu a avut loc însă unitar în toate teritoriile componente ale Transilvaniei. Ea a fost pusă în practică mai întâi în zonele regimentelor de graniță, unde s-au înființat mai multe școli triviale în localitățile unde își aveau sediile companiile din fiecare regiment⁴. Aceste școli erau laice și subordonate organelor militare superioare, doar religia era predată de preotul din localitate.

După 1770 Curtea din Viena a dispus noi măsuri pentru reorganizarea învățământului, urmărind înlăturarea clerului de la conducerea și controlul lui, vizând întemeierea unui învățământ de stat, elementar și superior. Amintim aici doar câteva dintre ele: regulamentul școlar general elaborat de Johann Ignaz von Felbriger (aprobat de Maria Tereza la 6 decembrie 1774)⁵, Regulile directive pentru îmbunătățirea învățământului din școlile elementare sau triviale sârbești și românești neunite (**Regulae directivae**), tot din 1774, completate cu Patentul școlar (**Schul Patent**) din 1776⁶, dar mai ales **Ratio Educationis** din 1777, care stabilea pentru întregul învățământ (elementar, mediu și superior) un conținut mai realist, subsumat necesităților statului, diferențiat pentru școlile frecventate de copiii țăranilor, orășenilor (meseriași și negustori), respectiv de nobili⁷. În Transilvania, principiile și prevederile de bază ale legii **Ratio Educationis** au fost aplicate prin **Norma Regia** (1781) și Regulamentul școlilor naționale din anul 1784⁸. Având la bază principiile luministe moderate, cu

² Finánczy Ernő, **A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában**, I, Budapest, 1899, p. 271-274.

³ **Ibidem**.

⁴ Ioan Rațiu, **George Șincai de Șinca și școlile populare române**, în **Foia școlastică**, 1899, nr. 9, p. 12; Nicolae Albu, **op. cit.**, p. 216-217; Victor Țarcovnicu, **op. cit.**, p. 102.

⁵ Victor Țarcovnicu, **op. cit.**, p. 126-127.

⁶ **Ibidem**, p. 128-132.

⁷ **Ratio Educationis totiusque rei litterariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas**, Vindabonae, 1777, p. 10-19.

⁸ Trócsányi Zsolt, **Az 1790 -es évek erdélyi rendi reformmazzgalmának történetéhez**, Budapest, 1978, p. 56-57.

caracter limitat burghez, **Norma Regia** era astfel prima legiferare școlară generală, atotcuprinzătoare din Transilvania⁹. Potrivit acestei legi, învățământul din principat urma să fie condus și controlat de guvernul prin **Comisia de studiu** (Commissio Litteraria) și prin directorii școlilor naționale elementare. Acestei comisii îi revenea și sarcina alegerii și numirii profesorilor, ea luând deciziile pe baza propunerilor făcute de provincialii ordinilor monahale catolice și pe baza rezultatelor concursurilor de ocupare a posturilor în cazul celor de confesiuni necatolice¹⁰.

După emiterea edictului imperial de toleranță religioasă din 1781, guvernul Transilvaniei a venit cu măsuri noi și în domeniul învățământului, elaborând în 1783-1784 Regulamentul școlilor naționale, care reglementa doar problema școlilor elementare sătești, prevăzând trei tipuri: **școlile tradiționale de două clase, școlile „germane“ sau triviale și școlile naționale principale**. În 1785 în chestiunile învățământului elementar românesc se implică direct și cei doi episcopi, Ghedeon Nichitici de la Sibiu și Ioan Bob de la Blaj, care intervin pe lângă guvernul pentru a sprijini dezvoltarea lui în mediul rural. Între cei doi prelați ai confesiunilor românești se pare că s-a ajuns la o înțelegere, în sensul că în lipsa unui număr suficient de enoriași ortodocși și greco-catolici într-o localitate sau alta, aceștia trebuiau să întemeieze școli împreună. Se cerea, de asemenea, ca învățătorii să fie numiți dintre absolvenții școlilor din Blaj¹¹. În acest context, e posibil ca la baza rescriptelor imperiale din anii 1785-1786 privind înființarea școlilor elementare ortodoxe să se fi avut în vedere și aceste propuneri.

Privite în ansamblu, **Norma Regia, Regulamentul școlilor naționale din 1784** și dispozițiile complementare ulterioare au prezentat dintru început posibilități și alternative avantajoase atât pentru românii de dincoace de Carpați cât și pentru populația maghiară sau germană. Românii ortodocși, de pildă, neavând gimnazii și licee cum aveau în acea vreme catolicii, greco-catolicii, calvinii, unitarienii și luteranii, beneficiau de pe urma acestor legiferări școlare în special în ceea ce privește posibilitățile de întemeiere a școlilor elementare și de frecventare a instituțiilor de învățământ catolice și greco-catolice secundare și superioare. Doar maghiarii calvini, care aveau o rețea dezvoltată de școli secundare (colegii și gimnazii de 6-8 clase și cu cursurile de filosofie, teologie și de drept), și care țineau mult la autonomia lor școlară, n-au acceptat legile respective. Chiar și în privința pregătirii învățătorilor, consistoriul reformat din Transilvania a ignorat reglementările autorităților imperiale și ale guvernului, elaborând propriile măsuri și soluții prin intermediul colegiilor calvine¹².

⁹ **Arhivele Naționale. Direcția jud. Mureș**, Arh. Scaunului Mureș, Decrete și ordine guvernale ND. 255/1781.

¹⁰ Nicolae Albu, **Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800**, Blaj, 1944, p. 184; Trócsányi Zsolt, **op. cit.**, p. 54-55.

¹¹ Lucia Protopopescu, **Contribuții la istoria învățământului din Transilvania. 1774-1805**, București, 1966, p. 46-49.

¹² **Arhivele Naționale. Direcția jud. Mureș**, Arh. Colegiului reformat Târgu Mureș, AB. - 313/1785.

După moartea lui Iosif al II-lea (1790), datorită opoziției nobilimii transilvănene, sistemul de învățământ creat de „absolutismul luminat“ (în special în mediul rural) se va destrăma, treptat, fiind lipsit de subvenții din partea statului. Totuși, pe plan regional, în Marele Principat al Transilvaniei problema învățământului public va fi amplu dezbătută de dieta de la Cluj din 1790, care va desemna în acest scop o Comisie școlară (**Systematica Deputatio Litteraria**), precum și o comisie ecleziastică a dietei (**Systematica Deputatio in Publico Ecclesiasticis**)¹³, ambele conduse de consilierul gubernial Eszterházy János. În cadrul celor două comisii a fost abordată și chestiunea culturalizării poporului român, dar fără participarea reprezentanților acestora, nici măcar a celor doi episcopi. Drept urmare, în condițiile în care **Supplex**-ul din 1791 înfiera cu numeroase argumente politico-juridice asuprirea națională la care erau supuși românii, dezbaterile în această chestiune au abundat în afirmații jignitoare la adresa poporului român și în propuneri rău intenționate, lipsite de realism, făcute de unii reprezentanți ai universității săsești, ai celor două comisii școlare, precum și de consilierul gubernial Michael Soterius și de Bartha Mozés, consilier orășenesc din Cluj, în calitate de reprezentant al unitarilor. În comisia ecleziastică a dietei, Eszterházy a respins afirmațiile jignitoare ale sașilor dar a acceptat în final propunerile celor două comisii școlare. În cele din urmă, în lunile martie-mai 1793, comisia ecleziastică a dietei a elaborat un proiect de culturalizare a poporului român, care nu avea însă în vedere și învățământul. Prin urmare, propunerile concrete vizau doar îmbunătățirea pregătirii preoților sub aspect etic, considerând că sunt la acea dată suficiente seminariile greco-orientale, iar dacă nu, stau la dispoziția ortodocșilor școlile celorlalte confesiuni religioase din Transilvania, unde mai au posibilitatea să învețe și limba maghiară, cerință formulată în dieta din 1790-1791. Din nefericire, cu toate lipsurile lui, proiectul de culturalizare a poporului român va fi înaintat la Cancelaria aulică a Transilvaniei de la Viena abia în 1805. Dar în timp ce comisia școlară a guvernului a redus problema culturalizării românilor din principat la întemeierea unui seminar ortodox pe lângă școala normală a ortodocșilor din Sibiu, guvernatorul Bánffy pleda în favoarea românilor pentru a beneficia de un învățământ religios de înalt nivel și de școli bine organizate. Ambele propuneri au fost înaintate Cancelariei aulice a Transilvaniei de la Viena, condusă de Samuil Teleki, care le va înainta mai apoi, la 25 aprilie 1805, spre aprobare împăratului. Soarta acestui proiect ne este necunoscută, dar se pare că în aprobarea întemeierii seminariilor și preparandiilor române din Sibiu, Arad, Caransebeș etc., Curtea din Viena a avut în vedere și aceste propuneri.

În ceea ce privește activitatea comisiei școlare dietale, cea mai importantă sarcină a ei a fost elaborarea unui proiect de reformă școlară, care în fapt a dezvoltat concepția „absolutismului luminat“

---

¹³ Pallos Albert, **Marostorda vármegye és Marosvásárhely szabad királyi város népoktatási intézeteinek története**, Târgu Mureș, 1896, p. 24-27; ; Trócsányi Zsolt, **op. cit.**, p. 19, 61-62.

în domeniul învățământului. Autorul acestui proiect a fost profesorul Pákei Jozsef de la colegiul unitarian din Cluj. Potrivit proiectului, școala trebuia să asigure tineretului studios deopotrivă educația intelectuală, morală și fizică, dar să nu neglijeze trăsăturile specifice etnice și de confesiune religioasă a comunității de care aparținea o școală sau alta și nici chiar originea socială a copiiiilor. Prin urmare, proiectul de reformă școlară stipula un învățământ elementar obligatoriu pentru toți copiii de vârstă școlară, indiferent de apartenența lor socială, națională și confesională. Învățământul transilvănean urma să fie structurat în trei trepte: **elementar**, **mediu** și **superior**. În proiect erau nominalizate ca tipuri de instituții de învățământ școlile de băieți și școlile de fete, școlile sătești triviale, școlile inferioare orășenești, școlile erudite orășenești (gimnaziile) și școlile superioare (colegiile, liceele, academiile și universitățile). Conducerea învățământului ar fi intrat în competența confesiunilor religioase din principat, dar împăratului îi revenea în continuare dreptul de control asupra acestuia. Pe plan local, conducerea învățământului aparținea parohului localității și curatorului bisericii sau conducerii laice în cazul școlilor interconfesionale¹⁴.

Din păcate, nici comisia școlară a dietei n-a consultat în chestiunea învățământului frunțașii laici ai națiunii române sau ai celor două confesiuni românești. Doar problemele școlare ale românilor greco-catolici au fost cuprinse în acest proiect dar și acestea în mod indirect, în cadrul celor catolice. Românii ortodocși au fost neglijați complet. Proiectul comisiei școlare a dietei a fost înaintat cancelariei aulice de la Viena abia la 12 aprilie 1802. Însă autoritățile vieneze, după moartea împăraților Iosif al II-lea și Leopold al II-lea, și în contextul internațional defavorabil pentru Austria în confruntările militare cu Franța napoleoniană, n-au mai avut ambiția de a interveni cu măsuri globale de reglementare în problemele școlare. Totuși, Curtea de la Viena și guvernul Transilvaniei vor accepta, în cele din urmă, câteva din revendicările de bază ale episcopiei ortodoxe din Sibiu, aprobând înființarea unor seminarii teologice și școli pedagogice pentru românii de această confesiune, încurajând totodată organizarea școlilor elementare sătești¹⁵.

¹⁴ Trócsányi Zsolt, **op. cit.**, p. 20-45, 62-80.

¹⁵ **Ibidem**, p. 45; Iacob Radu, **Istoria vicariatului gr. cat. al Hațegului**, Lugoj, 1913, p. 142.